

**ДОРОЖНЯ КАРТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ,
СКОЄНИХ РОСІЙСЬКИМИ
СИЛАМИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ
ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ**

**ЗЛОЧИНИ КАТУВАНЬ, НАСИЛЬНИЦЬКИХ
ЗНИКНЕНЬ, ПЕРЕСЛІДУВАННЯ І ПОВ'ЯЗАНІ
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ**

ПРО ОМСТ

Всесвітня організація проти катувань (ОМСТ) співпрацює з близько 200 організаціями-членами, які складають мережу SOS-Torture Network, з метою припинення катувань, боротьби з безкарністю й захисту правозахисників у всьому світі. Разом ми становимо найбільшу глобальну групу, яка активно виступає проти катувань у понад 90 країнах світу. Допмагаючи місцевим голосам бути почутими, ми підтримуємо наших партнерів на місцях і надаємо безпосередню допомогу жертвам. Наш міжнародний секретаріат розташований у Женеві, з офісами в Брюсселі й Тунісі.

Міжнародний секретаріат ОМСТ Женева, Швейцарія

Міжнародний секретаріат ОМСТ Женева, Швейцарія

Тел: +41 22 809 49 39

omct@omct.org

www.omct.org

Слідкуйте за ОМСТ в соціальних мережах:

ПОДЯКА

Дорожня карта підготовлена за фінансової підтримки Фундацій Відкритого Суспільства, Європейського Союзу, Міністерства закордонних справ Фінляндії, Міністерства закордонних справ Князівства Ліхтенштейн і Міністерства закордонних справ Республіки Ірландія, а також за технічної підтримки Justice Rapid Response Association. Зміст цієї дорожньої карти є виключною відповідальністю ОМСТ і в жодному разі не повинен сприйматися як такий, що відображає позицію Фундацій Відкритого Суспільства, Європейського Союзу, Міністерства закордонних справ Фінляндії, Міністерства закордонних справ Князівства Ліхтенштейн, Департаменту закордонних справ Республіки Ірландія або Justice Rapid Response Association.

Автори: Марія Квіцінська, Євгенія Андреюк

Редагування: Евіндар Башбога, Шарлотта Манчіні, Франсуа Лонке, Єлизавета Сокурєнко, Тетяна Печончик, Любов Смачило

Дизайн: Єва Ангелова

Авторське право © ОМСТ 2024. Ця дорожня карта може бути відтворена без дозволу лише для освітніх та адвокаційних цілей. Витяги або адаптовані матеріали з цієї публікації повинні містити повне посилання на джерело. Для відтворення з будь-якою іншою метою необхідно надіслати письмовий запит на адресу: omct@omct.org.

ISBN: 978-2-88894-105-7

ЗМІСТ

ВСТУП І МЕТОДОЛОГІЯ	4
I. ДОВЕДЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	6
II. РОЗСЛІДУВАННЯ КАТУВАНЬ ЯК ОКРЕМОГО ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ	11
III. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	14
IV. СТРУКТУРИ Й ЛАНЦЮЖОК КОМАНДУВАННЯ, ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВИКОНАВЦІВ	22
V. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СТАНДАРТІВ ДОКАЗІВ, З ЯКИМИ ПРАЦЮЮТЬ ГРОМАДСЬКІ РОЗСЛІДУВАЧІ	24

ВСТУП І МЕТОДОЛОГІЯ

1. Із моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році ОМСТ та її партнери стали документувати систематичні й широкомасштабні катування та пов'язані з ними порушення, які вчинялися і вчиняються російськими військовими й іншими представниками російської влади щодо цивільних осіб на території України¹.
2. У 2014 році Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, скоєних на її території з 21 листопада 2013 року. Наразі Міжнародний кримінальний суд (МКС) проводить розслідування злочинів, вчинених в Україні з листопада 2013 року, включно зі злочинами, вчиненими російською владою² після лютого 2022 року³. 24 серпня 2024 року Україна ратифікувала Римський статут⁴.
3. Проте з огляду на кількість скоєних злочинів і обмежені ресурси українських органів правопорядку і МКС, важливу роль в документуванні та розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності відіграють українські й міжнародні громадські організації.
4. У 2022 році спеціально для українських громадських організацій ОМСТ розробила [методологію](#) проведення глибинних інтерв'ю з людьми, які пережили катування в умовах збройного конфлікту. Вона узгоджена з Посібником з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (Стамбульський протокол)⁵, Навчальним посібником Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) з моніторингу прав людини⁶ та з міжнародним гуманітарним правом. Методологія розроблена з урахуванням місцевих соціально-політичних і культурних особливостей, щоб уможливити документування катувань та інших видів жорстокого поводження саме під час вторгнення Російської Федерації в Україну.
5. З 2022 року ОМСТ та партнерські організації застосовують вищезазначену методологію в опитуваннях цивільних осіб, які були затримані російськими військовими. Аналіз перших 57 свідчень⁷, задокументованих за цією методологією, показав, що злочини проти цивільного населення на територіях України, що були або є під контролем

¹ Патерни цих злочинів детальніше проаналізовані у звіті ОМСТ, Медійної ініціативи за права людини і Центру прав людини ZMINA: [«Ти вірний Україні — ти нацист?» Катування та інші порушення як злочини проти людяності російською армією в Україні](#)

² Російська влада або «російські сили» охоплює всі військові формування, які діяли під фактичним контролем Російської Федерації, включаючи спеціальні та розвідувальні служби, кримінально-виконавчу службу, національну гвардію, збройні сили так званих «Донецької» та «Луганської народних республік».

³ ICC. **'Situation in Ukraine.'** January, 2022.

⁴ Рада Верховна Рада України. **«Проект Закону про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього.»** August 15, 2024

⁵ [Стамбульський протокол. Посібник щодо ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання](#), УВКПЛ, 29 червня 2022.

⁶ [Посібник з моніторингу прав людини](#) (перероблене видання), УВКПЛ, 1 січня 2011.

⁷ [Катування та викрадення: ZMINA з партнерами подали звіт до Універсального періодичного огляду](#)

Росії, а також злочини проти мешканців України, примусово вивезених з окупованих територій до Росії, можуть становити злочини проти людяності. До них належать убивства, незаконне позбавлення волі, насильницькі зникнення, катування, сексуальне насильство, переслідування й інші нелюдські дії, вчинені проти широкої політичної групи цивільних осіб на окупованих Росією територіях України⁸. Схожих висновків дійшли й Організація з безпеки і співробітництва в Європі⁹ та Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні¹⁰.

6. Із огляду на зазначене, ОМСТ розробила дорожню карту для структурного розслідування цих злочинів як злочинів проти людяності. Дорожня карта містить рекомендації для опитування потерпілих від таких злочинів та непокриває збирання інших доказів, таких як OSINT чи інтерв'ю інсайдерів. Завдання дорожньої карти — підвищити спроможність членських і партнерських організацій ОМСТ в Україні з громадського розслідування цих злочинів з урахуванням стандартів доказування та юриспруденції Міжнародного кримінального суду й інших міжнародних кримінальних трибуналів. Усвідомлюючи, що організації громадського суспільства не є суб'єктом, уповноваженим проводити кримінально-процесуальні дії, і не можуть замінити роботу національних і міжнародних прокурорських і слідчих органів, кінцевою метою дорожньої карти є внесок в ефективне розслідування цих злочинів з боку Міжнародного кримінального суду і національних юрисдикцій через підвищення якості доказів, зібраних організаціями громадського суспільства.
7. Ця дорожня карта посиляється на елементи злочинів, викладені в Римському статуті МКС¹¹, і базується на стратегії розслідування, розробленій ОМСТ для ситуації в Україні. Вона призначена для правозахисників, журналістів та інших представників громадянського суспільства, які займаються документуванням і працюють із первинними доказами. Дорожня карта надає практичні рекомендації щодо розслідування та доведення контекстуальних елементів тортур як окремого злочину проти людяності, так і як елемента злочину проти людяності у формі переслідування.
8. Метою є верифікація та виявлення нових моделей, пов'язаних з цілями, завданнями, ресурсами, засобами та реалізацією ймовірної політики російської влади щодо атак на цивільне населення України. Також карта містить рекомендації щодо відновлення ланцюжка командування, ідентифікації винних осіб і встановлення доказових стандартів для дослідників з громадянського суспільства. Ці рекомендації не є вичерпними та можуть змінюватися залежно від розвитку подій у контексті російської агресії.

⁸ Патерни цих злочинів детальніше проаналізовані у звіті ОМСТ, Медійної ініціативи за права людини і Центру прав людини ZMINA: [«Ти вірний Україні — ти нацист?» Катування та інші порушення як злочини проти людяності російською армією в Україні](#)

⁹ Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Бюро з демократичних інститутів і прав людини, [«Звіт про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані зі свавільним позбавленням Російською Федерацією свободи цивільного населення України»](#), 19 квітня 2024.

¹⁰ [Доповідь](#) Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, 29 жовтня 2024.

¹¹ Міжнародний кримінальний суд, [Склади злочинів](#), 2013.

I. ДОВЕДЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

9. Згідно з Римським статутом МКС, «злочин проти людяності» означає будь-яку з дій, передбачену статтею 7 Статуту¹², вчинену як частину широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення за умови, що виконавець знав про такий напад¹³.

КОНТЕКСТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ¹⁴:

- атака, або напад;
- спрямованість проти цивільного населення;
- систематичність або широкомасштабність нападу;
- напад відповідно до державної чи організаційної політики або на її підтримку;
- зв'язок між нападом і діями підозрюваного, знання підозрюваного про напад.

1. ЕЛЕМЕНТ «НАПАДУ, СПРЯМОВАНОГО ПРОТИ БУДЬ-ЯКОГО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ»

10. Необхідно довести, що, окрім збройної агресії та окупації території, має місце також напад на **цивільне населення**. Для встановлення цього контекстуального елемента потрібно перевірити, чи об'єктом нападу є саме цивільне населення, яке не брало **прямої** участі у військових діях. По-перше, це означає, що напад має бути навмисно спрямований на цивільне населення, а не просто впливати на нього внаслідок націлювання на військові сили противника. По-друге, міжнародне гуманітарне право, яке застосовується під час конфлікту, встановлює, що цивільні особи, які

¹² Вбивство, винищення, рабство, депортація чи примусове переміщення населення, позбавлення волі або інше суворе позбавлення фізичної свободи за порушення основних норм міжнародного права, катування, зґвалтування, переслідування тощо.

¹³ Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 7, п. 1.

¹⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 7, п. 1; Міжнародний кримінальний суд, [Склади злочинів](#), стаття 7.

беруть безпосередню участь у бойових діях, втрачають захист від нападу на час такої участі. Також дозволене інтернування цивільних, коли це абсолютно необхідно для безпеки держави, яка тримає під вартою. Тому випадки затримання цивільних осіб, які беруть безпосередню участь у бойових діях, слід виключити з аналізу. Безпосередньою участю вважаються дії цивільних осіб, коли:

- 1) є прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями цивільної особи та шкодою, завданою стороні конфлікту;
- 2) шкода має досягти певного порогу;
- 3) акт має бути спрямований на навмисне заподіяння шкоди одній стороні для підтримки іншої сторони¹⁵.

ЯК ЦЕ ДОВЕСТИ?

11. Одним із способів встановлення цього елементу є проведення глибоких інтерв'ю, під час яких важливо виокремити випадки, які дають обґрунтовані підстави вважати, що постраждалі цивільні особи могли брати безпосередню участь у бойових діях, надаючи інформацію чи будь-яким іншим чином співпрацюючи зі Збройними Силами України.
12. Також треба проаналізувати категорії жертв зазначених злочинів серед цивільного населення, включно з сукупним відсотком / кількісним показником жертв, що є пересічними мешканцями, і не належать до таких категорій як ветерани українських збройних сил, представники місцевої влади, відомі на місцевому рівні громадсько-політичні діячі. Це необхідно для підсилення аргументу про те, що напад був спрямований саме на цивільне населення, включно з тими, кого російські сили, на перший погляд, не мали підстав підозрювати в співпраці з українськими Збройними Силами.
13. Необхідно дослідити, через які канали і способи підконтрольні Росії сили виявляли нелояльних вторгненню цивільних. Зокрема, треба звертати увагу на свідчення про рейди в житлових будинках (наскільки часто і масово вони відбувалися); фільтраційну інфраструктуру (з чого вона складалася і як функціонувала); прослуховування телефонів; відстежування активності місцевих жителів в соціальних мережах; допити з катуванням задля отримання інформації щодо нелояльних російському вторгненню цивільних тощо.
14. Потрібно також проаналізувати і порівняти меседжі й лексику, що їх використовують російські політики та державні чи пов'язані з державою російські медіа, стосовно цивільного населення України¹⁶ — з меседжами й лексикою підконтрольних Росії сил щодо жертв, стосовно яких вони здійснили злочини, на всіх етапах безпосередньої взаємодії між злочинцями і жертвою. Це необхідно зокрема для того, щоб встановити, що представники російських сил розуміли чи мали б розуміти, що мають справу з цивільними. Джерелом свідчень про їхню мову є глибокі опитування жертв.

¹⁵ Дивитися детальніше роз'яснення цих критеріїв: Міжнародний комітет Червоного Хреста, [Посібник із тлумачення поняття безпосередньої участі у військових діях у світлі міжнародного гуманітарного права](#), 2009, с. 46.

¹⁶ Дивитися також: Міжнародна федерація прав людини, Повідомлення відповідно до статті 15 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, [Ситуація в Україні: Мова ворожнечі як злочин проти людяності переслідування](#), червень 2024.

ДОДАТКОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАПИТАНЬ

- Якою була професія жертви до затримання?
- Чим жертва займалася після початку повномасштабного вторгнення і до моменту затримання?
- Чи контактувала жертва з представниками Збройних Сил України чи правоохоронними органами для передавання їм певної інформації або в інших, особистих цілях?
- Який вигляд мала жертва в момент затримання (одяг, наявність/відсутність зброї), з ким була? Інші деталі ситуації жертви на момент затримання.
- На думку жертви, за що її/його/їх затримали і як це підтверджувалося/проявлялося на подальших етапах утримання?
- Чи може жертва якомога дослівніше відтворити те, що їй казали російські військові в момент арешту, етапування, утримання під вартою, допитів, звільнення тощо?

2. ЕЛЕМЕНТИ «СИСТЕМАТИЧНИЙ» } І «ШИРОКОМАСШТАБНИЙ» ТА НАПАД «ВІДПОВІДНО ДО» АБО «НА ПІДТРИМКУ» ДЕРЖАВНОЇ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

15. Те, чи є напад «широкомасштабним» та «систематичним», можна оцінити, беручи до уваги, наприклад: (1) наслідки нападу на цивільне населення; (2) кількість жертв; (3) характер дій; (4) можливу участь посадових осіб чи органів влади або будь-які патерни злочинів, які можливо ідентифікувати¹⁷.
16. Для доведення цих контекстуальних елементів потрібно дослідити патерни злочинів. Висока частота їх повторюваності в різних локаціях та у різний час може свідчити про те, що військове й політичне керівництво Російської Федерації знало або повинно було знати про злочини, які були вчинені підконтрольними Росії силами проти цивільних на окупованих територіях. Проте ситуація на місцях не змінилася. Таким чином, ці обставини сформували державну політику щодо нападу.

¹⁷ Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, [Прокурор проти Драголюбa Кунарача та інших](#), МТКЮ, рішення апеляційної інстанції, 12 червня 2002, п. 95.

ЯК ЦЕ ДОВЕСТИ?

17. Проаналізувати різні характеристики злочинів (наприклад, методи та обладнання для катувань, як розвивалися події з моменту арешту і далі, що змусило свідка думати, що злочинці були представниками держави, запитання під час допитів, умови утримання, умови звільнення, залучені до злочинів підрозділи і роль кожного з них тощо), виявити закономірності й частоту повторювань цих закономірностей у різних місцях утримання, населених пунктах та окупованих регіонах і в різні часові проміжки. Під час аналізу закономірностей слід звертати увагу на дрібні, але потенційно важливі деталі, які можуть повторюватися у різних справах.
18. Водночас слід уникати навідних питань, як-от: «Чи використовували злочинці тапик (*військовий польовий телефон* — прим.) для катування струмом?». Також не рекомендовано повідомляти жертвам про патерни, виявлені раніше, адже це може впливати на їхні відповіді та наштовхувати їх на некоректні відповіді.
19. Необхідно проаналізувати співвідношення кількості або території певних населених пунктів, де зафіксовано злочини проти цивільного населення, і кількості або території населених пунктів, які перебували чи перебувають під окупацією. Це допоможе проаналізувати, чи відбувалися ці злочини на всіх чи майже всіх окупованих територіях.
20. OSINT чи глибинні опитування можуть допомогти дослідити ресурси, залучені до вчинення злочинів. Таким чином, стає можливими встановити приблизну кількість і типи транспорту та воєнного контингенту, безпосередньо задіяних, присутніх і прямо обізнаних щодо арештів, викрадень, катувань, перевезень жертв у межах України та в РФ (за окремими локаціями). Можна також спробувати дослідити джерела фінансування мережі використаних місць позбавлення волі, задіяного транспорту й персоналу.
21. Також треба проаналізувати, як російські прокурорські та слідчі органи реагують на офіційні скарги щодо катувань та насильницьких зникнень / свавільних затримань українських цивільних осіб у рамках російського правового поля, включаючи:
 - 1) скарги, подані звільненими з допомогою російських адвокатів;
 - 2) скарги під час утримання під вартою, подані персоналу місця несвободи або слідчим/прокурорським органам під час їхніх візитів — особливо, якщо є відмінність між тим, як ставилися до українців, порівнюючи з росіянами, утримуваними поза контекстом збройного конфлікту.

3. ЗВ'ЯЗОК МІЖ НАПАДОМ І ДІЯМИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ЗНАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПРО НАПАД

22. Виконавець повинен усвідомлювати, що наявний широкомасштабний або систематичний напад, спрямований проти цивільного населення, і що його чи її дії є частиною нападу. Виконавцю не обов'язково повинен знати подробиці або поділяти мету нападу. Також не має значення, чи планував виконавець, щоб його чи її дії були спрямовані проти цільової групи чи проти індивідуальної жертви. Згідно з МКС, про обізнаність виконавця можна зробити висновок на основі непрямих доказів, таких як: (1) щабля у військовій ієрархії та ролі у ширшій злочинній кампанії; (2) присутності виконавця на місці вчинення злочину; (3) посилення виконавця на перевагу його/її групи над групою противника; (4) загального історичного й політичного середовища, в якому відбувалися дії¹⁸.

ЯК ЦЕ ДОВЕСТИ?

23. Необхідно довести, що виконавці розуміли: окрім військового нападу, є ще напад на цивільне населення. Наприклад, показати, що агресори розуміли: на території України вони «борються з нацистами» і під «нацистами» вони розуміють будь-кого, хто виступає проти ідеології «руського міра»¹⁹ та підтримує існування незалежної української держави, а не тільки тих, хто прямо бере участь у військових діях. **Також дивитися параграф 11 та 12.**

24. Можна звернути увагу на субординацію між російськими військовими або між працівниками Федеральної служби безпеки (ФСБ) чи Федеральної служби виконання покарань Росії (ФСИН). Присутність вищих військових офіцерів та їхня роль у координації процесів може також показати, що злочинні дії були пов'язані з нападом і що виконавець це розумів. Для цього треба запитувати жертву про ролі виконавців, їхні стосунки та субординацію одного з одним, хто був головним, віддавав накази тощо. Треба показати, що, наприклад, працівники ФСИН знали, що деякі затримані — цивільні українці, та розуміли, чому вони перебувають у їхній установі.

25. Окрім розуміння того, як до жертви ставилися під час затримання і допитів, що виконавці казали й як коментували свої дії, потрібно звертати увагу на будь-які документи, що свідчать про затримання за «протидію спеціальній воєнній операції». Ці документи можуть братися до уваги, але тільки якщо було встановлено, що жертва була цивільною особою, не брала прямої участі у військових діях та була затримана за свої проукраїнські погляди чи, наприклад, участь у проукраїнських протестах. Тобто, знову-таки, важливо розрізняти й виключати випадки активної протидії, що мала військовий характер, оскільки контекстуальним елементом злочинів проти людяності є напад саме на цивільне населення.

¹⁸ Міжнародний кримінальний суд, [Прокурор проти Жермена Катанги та Мат'є Нгуджоло Чуї, Рішення про підтвердження звинувачень](#), 30 вересня 2008, п. 402.

¹⁹ Reuters. [«Путін затвердив нову зовнішньополітичну доктрину на основі «руського міра»](#). 5 вересня, 2022.

II. РОЗСЛІДУВАННЯ КАТУВАНЬ ЯК ОКРЕМОГО ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНУ²⁰

1. Виконавець завдав сильного фізичного чи душевного болю або страждань одній чи кільком особам (**УВАГА:** для катувань як злочину проти людяності, згідно з Римським статутом та практикою МКС, не потрібно встановлювати «мету» катувань, що є обов'язковим у праві прав людини (або для катувань як воєнного злочину).
2. Особа або особи перебували під вартою або під контролем виконавця.
3. Такий біль чи страждання не виникали лише внаслідок законних покарань / не були їх невід'ємною частиною.
4. Виконавець діяв так у рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення.
5. Виконавець знав, що поведінка була частиною (або мав намір зробити таку поведінку частиною) широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення (щодо пунктів 4 та 5 дивитись **розділ I «Як доводити контекстуальні елементи злочинів проти людяності»**).

²⁰ Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 7 (1) (f); Міжнародний кримінальний суд, [Склади злочинів](#), стаття 7 (1) (f).

26. Основні обставини злочинів, які необхідно встановити: методи катувань; знаряддя, використані для катувань; тривалість катування; фізичне та психологічне страждання жертви; сценарії допитів (якщо були); розподіл ролей виконавців під час допитів; те, чи існували спеціально відведені для допитів (військові) структури; поінформованість допитувачів про походження і деталі особистого/професійного життя жертв; кімнати/приміщення, обладнані для допитів; затримання чи реєстрація під час прибуття в місце тримання — навмисне створення тривалих фізично та психологічно нестерпних умов утримання через постійні залякування та психологічне насильство над затриманими; елементи сексуального та гендерно зумовленого насильства (СГЗН) за умови, що інтерв'юери пройшли необхідну підготовку.

ДОДАТКОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАПИТАНЬ

- **Як і за яких обставин відбулося затримання?**
- **На думку жертви, що саме стало причиною затримання/катувань/викрадення? Чому жертва дійшла таких висновків?²¹**
- **Загальнодоступна інформація про жертву: діяльність жертви до/після повномасштабного вторгнення; чи жертва якимось чином взаємодіяла з проросійськими мешканцями, і якщо так, у яких ситуаціях; слова російських військових під час затримання, утримання і особливо допитів. Рекомендується фіксувати інформацію про допити максимально дослівно пам'ятаючи, що перші кілька допитів могли бути «розігрівом жертви». Таким чином, справжня мета катувань могла стати зрозумілою не відразу, а під час наступних допитів.**
- **Детальна інформація про виконавців: можлива структура, розподіл ролей, субординація, будь-які імена або специфічні особливості, які чули/бачили жертви чи свідки. Розмови між виконавцями: необхідно максимально зафіксувати усю комунікацію та висловлювання, особливо, якщо виконавці називали жертв якимось особливим чином, або якщо є інформація, яка вказує на субординацію між виконавцями.**
- **Детальна інформація про фільтраційну інфраструктуру та фільтраційні заходи в місцевості (фільтраційні пункти, «звичайні» блокпости, рейди по будинках, будь-які заходи з перевірки телефонів та інших носіїв інформації, з перевірки слідів чи татуювань на тілі, опитування й допити поза місцями утримання, перевірки персоналу державних та приватних установ тощо). Використання технологій стеження, прослуховування телефонів і моніторингу соціальних мереж місцевого населення.**
- **Оціночна кількість людей, яких утримували в конкретному місці одночасно з жертвою та ймовірні причини їх затримань.**

²¹ Хоча мета не є обов'язковим елементом катування як злочину проти людяності, її необхідно встановити, щоб довести контекстуальні елементи, а також злочин переслідування

27. Окрім основних елементів, також рекомендується звернути увагу на такі складові об'єктивної сторони злочину катування, як сексуальне та гендерне насильство, пов'язане та не пов'язане зі зґвалтуванням, а в окремих випадках – насильницьке зникнення. При цьому деякі дії злочинців можуть сягати порогу катування лише в сукупності з іншими жорстокими та нелюдськими діями.

ЯК ЦЕ ДОВЕСТИ?

28. Під час опитувань і аналізу слід тримати в фокусі такі форми СГЗН як примусове оголення, застосування струму до статевих органів та інший травматичний вплив на статеві органи, погрози зґвалтуванням і застосуванням травматичного впливу до статевих органів, підглядання конвоїрами-чоловіками за оголеними жінками під час санітарних процедур, небажані доторки до інтимних зон, образи сексуального характеру, гендерно зумовлене насильство щодо чоловіків, жінок, ЛГБТІК+ спільноти тощо. Командам, що документують, рекомендовано пройти додаткове навчання з документування СГЗН. Водночас важливо пам'ятати, що глибинні інтерв'ю жертв зґвалтування мають проводити виключно розслідувачі, які пройшли відповідну підготовку.
29. Необхідно ідентифікувати й документувати справи, коли родичі жертв насильницьких зникнень активно шукали викрадених рідних і зазнали сильних моральних страждань та, можливо, погіршення стану фізичного чи психічного здоров'я через відсутність інформації про долю рідних. Для належного документування моральних страждань слід звертатися до кваліфікованих експертів за проведенням психологічних експертиз відповідно до Стамбульського протоколу.

III. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЯК ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ²²

1. Виконавець серйозно позбавив, у супереч міжнародному праву, одну або більше осіб основоположних прав.
2. Виконавець націлювався на таку особу або осіб через їхню приналежність до ідентифікованої групи чи колективу або на групу чи колектив як такі.
3. Такі напади ґрунтувалися на політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних ознаках, як це визначено в пункті 3 статті 7 Римського Статуту, або на інших підставах, які є загальноновизнаними як неприпустимі відповідно до міжнародного права.
4. Поведінка була вчинена у зв'язку з будь-яким діянням, згаданим у пункті 1 статті 7 Римського Статуту, або будь-яким злочином, який підпадає під юрисдикцію МКС.
5. Дії були вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення.
6. Виконавець знав, що дія була частиною широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, або мав намір зробити таку поведінку частиною широкомасштабного чи систематичного нападу (щодо пунктів 5 та 6 дивитись розділ I «Як доводити контекстуальні елементи злочинів проти людяності»).

²² Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 7 (1) (h); Міжнародний кримінальний суд, [Склади злочинів](#), стаття 7 (1) (h).

З огляду на елементи цього злочину, розслідування потрібно проводити на трьох рівнях:

- 1) загальні (або контекстуальні елементи) (дивитись **розділ I «Як доводити контекстуальні елементи злочинів проти людяності»**);
- 2) специфічний для складу переслідування елемент дискримінаційного наміру і наслідків;
- 3) елементи складу конкретних грубих порушень прав.

На основі перших 57 свідчень²³, ОМСТ та партнери, сформуvalи гіпотезу, яка потребує подальшої перевірки²⁴.

1. Російські війська запровадили широкомасштабні фільтраційні заходи задля того, щоб ідентифікувати й відокремити мешканців окупованих територій, які були нелояльними до російської окупації.
2. Російські війська надалі затримували осіб, яких сприймали нелояльними до російської окупаційної влади й утримували в офіційних або неофіційних місцях тримання (піддавали свавільним затриманням або насильницьким зникненням).
- 2.1 Російські військові під час затримання проводили один або серію допитів з затриманими особами із застосуванням фізичних та/або психічних катувань, зокрема сексуального насильства, з метою отримати інформацію про інших членів групи та примусити їх до співпраці. У деяких випадках під час допитів застосовували психологічне насильство, яке можна кваліфікувати як жорстоке поводження, що не досягало порогу катувань. В окремих випадках допитів не проводили.
- 2.2 У місцях тримання були створені та підтримувані нелюдські умови утримання, жертв піддавали безперервному психологічному насильству (катуванню або жорстокому поводженню поза допитом).
3. Звільнення затриманої людини відбувалося:
 - a) Після отримання російськими військовими бажаної інформації; або
 - b) коли російські військові зрозуміли, що отримати інформацію неможливо; аюл
 - c) або коли за результатами допитів російські військові оцінили жертв як таких, що не становлять загрози російському військовому, політичному й ідеологічному контролю над окупованою територією.
4. У низці випадків наставала смерть затриманих людей унаслідок тортур або позасудових страт.

²³ ЗМІНА. [Катування та викрадення: ЗМІНА з партнерами подали звіт до ніверсального періодичного огляду](#), 6 квітня 2023.

²⁴ Релевантно для східних та південних областей, де російська армія встигла встановити адміністрування. Для швидко звільнених північних і центральних областей потрібне більш глибоке вивчення (схоже на те, що план частково відрізняється).

5. Деякі затримані були переміщені до місць утримання на території Росії або на території, окуповані до 2022 року, з метою:
 - a) порушення кримінальної справи та подальшого судового розгляду задля покарання за політичну позицію жертви; або/та
 - b) маркування цивільних як «військовополонених»; або/та
 - c) обміну на російських військовополонених за політичними домовленостями з українським урядом; або
 - d) подальшого утримання без очевидних або з невідомих причин.

Увага: тези, які, за результатами попереднього аналізу, ймовірно, є помилковими:

1. Російські сили переслідують лише категорії населення, прямо пов'язані з військовим або демонстрованим політичним супротивом (ветерани, місцева влада, яка відмовилася від співпраці з ними, корегувальники вогню для ЗСУ, громадсько-політичні активісти, родичів військових тощо). З початку повномасштабного вторгнення ОМСТ та їхні партнери документують випадки затримання й катування різних категорій цивільного населення, зокрема тих, хто не брав активної участі у громадсько-політичному житті.
2. Російські сили переслідують українців як етнічну групу. Згідно з задокументованими і проаналізованими даними, загальний патерн показує, що Росія обирає за об'єкт нападу не всіх етнічних українців, а лише тих, хто не підтримує російську ідеологічну картину світу. Тобто Росія з дискримінаційним наміром здійснює злочини проти широкої групи українців, котрих сприймає як таких, що виступають за економічну, геополітичну, мовну й культурну незалежність від Росії. Це є політичною, а не етнічною ознакою.

ЩО НЕОБХІДНО ДОВЕСТИ?

30. Спершу необхідно встановити, що **об'єктом переслідування є група осіб, об'єднана за єдиною ознакою та може бути чітко ідентифікована**. Ідентифікація групи може бути вчинена на основі нейтральних критеріїв, як-от географії або місця проживання, і не обов'язково повинна ґрунтуватися на дискримінаційній основі, такий як расовий або етнічний склад. Відповідно до актуальної практики МКС, група може бути визначена **в позитивному або негативному ключі** в тому сенсі, що виконавець націлювався на членів певної групи чи колективу, або що виконавець націлювався на окремих осіб за те, що вони не належали до певної групи чи колективу. Тож неважливо, чи члени цільової групи дотримувалися спільних поглядів або вважали себе групою, яку можна ідентифікувати²⁵.

²⁵ Міжнародний кримінальний суд, [Прокурор проти Ал Хассан Аг Абдул Азіз Мухамед Аг Махмуд](#), 26 червня 2024, п. 1206. **Коментар:** «Не є необхідним визначати групу на основі дискримінаційних підстав, перелічених в статті 7(1)(h) Статуту — ця стаття радше перераховує заборонені причини для таргетування групи».

31. Далі слід встановити, що виконавці скоюють напад на цю групу або її окремих представників з чітким наміром дискримінувати цю групу. Фактично жертви дискримінуються за приналежність до групи, що описана вище, тоді як віднесення жертви до цієї групи відбувається на основі суб'єктивного сприйняття виконавців.
32. Потрібно довести, що в результаті кумулятивного ефекту порушень прав членів цієї групи є значні дискримінаційні наслідки для усієї групи, а не лише для її окремих представників. Наслідки можуть бути різного характеру, такого як: **1) наслідки для фізичного та психічного здоров'я** прямих та непрямих жертв²⁶ і свідків; **2) економічні наслідки**²⁷ для прямих і непрямих жертв, їхніх домогосподарств і місцевих громад в результаті тривалого ув'язнення людей, їх повної чи часткової непрацездатності або видатків на лікування та реабілітацію. Увагу слід приділяти як короткостроковим (відразу чи згодом після злочину), так і середньо- і довгостроковим наслідкам (шкода, яка залишається і через кілька місяців чи років). Також необхідно зважати на широкий вплив на переслідувану групу (наприклад, поширення паніки, страху, ефект залякування, численні психічні розлади тощо — про це можна робити висновки, спираючись на опитування та медичну статистику).
33. Необхідно **дослідити, чи Російські сили мали намір прицільно обирати мешканців окупованих територій об'єктом нападу (таргетування) саме через їхні політичні погляди, а саме підтримку економічної, геополітичної, мовної та культурної незалежності від Росії.**
34. Це можна зробити за допомогою проведення експертного політологічного та лінгвістичного аналізу офіційних російських програмних та доктринальних документів (наприклад, доктрини зовнішньої політики), а також заяв російського військово-політичного керівництва і представників державних медіа, на предмет обґрунтування й закликів до дискримінаційного нападу на цю політичну групу українців. Важливо забезпечити зберігання цифрових доказів у спосіб, що гарантує їх збереження після видалення з першоджерела (дивитись Протокол Берклі²⁸).
35. **Також дивитись параграфи 11 та 12.**
36. Водночас необхідно збирати й аналізувати причини віктимізації/маркерів, які спонукають російські війська розглядати цивільних як об'єкт для нападу²⁹. Відтворення логіки, чому саме ці маркери в уяві російських військових свідчать про приналежність цивільної людини до вказаної політичної групи, є ключовою частиною процесу. Слід перевірити тезу про те, що наявність одразу кількох маркерів у однієї людини призводила до жорстокішого нападу на неї, оскільки в

²⁶ Непрямими жертвами є близькі родичі й інколи друзі жертв насильницьких зникнень, позасудових страт, свавільних затримань і тортур, якщо вони зазнали сильних психологічних страждань, суттєвого погіршення фізичного здоров'я чи значних матеріальних збитків через факт злочину щодо їхніх рідних.

²⁷ Увага! Важливо відрізнити економічні наслідки злочинів переслідування цивільних від наслідків бойових дій чи військових атак на інфраструктуру та суб'єкти господарювання.

²⁸ Центр з прав людини, Юридична школа Каліфорнійського університету в Берклі, Управління Верховного Комісара ООН з прав людини, [Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних](#). Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального, права з прав людини та гуманітарного права, 2022.

²⁹ На сьогоднішній день ОМСТ та партнери визначили наступні маркери: цифровий вміст телефону, що вказує на потенційні проукраїнські симпатії особи; участь у проукраїнських демонстраціях та розповсюдження проукраїнських листівок; родинні або дружні зв'язки з українськими військовими або державними службовцями тощо.

уявленні виконавців це було більш вагомим доказом приналежності жертви до відповідної групи.

37. Щоб краще зрозуміти логіку таргетування, можна проаналізувати категорії профайлів жертв зазначених злочинів серед цивільного населення як описано в параграфі 11. Це покаже співвідношення кількості жертв, що на рівні місцевої громади були добре «помітні» для контрольованих Росією сил через відсутність підтримки ними російського вторгнення, до кількості жертв, що були приховано нелояльними до Росії або помилково були сприйняті як такі.

ДОДАТКОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАПИТАНЬ

- **На вашу думку, що саме стало причиною затримання / такого поводження? Чому ви дійшли таких висновків?**
- **Загальний профайл жертви, діяльність жертви після повномасштабного вторгнення; конфлікти з проросійськими мешканцями, якщо такі були**
- **Слова російських військових під час затримання, тримання і особливо допитів. Розмови між виконавцями: необхідно максимально зафіксувати всю комунікацію та висловлювання, особливо, якщо вони якимось називали жертв між собою, або якщо є інформація, яка вказує на ланцюжок командування.**

38. У рамках цього розслідування необхідно дослідити масштабні фільтраційні заходи³⁰ як спосіб ідентифікації та відокремлення членів групи. Це включає: відтворення всього комплексу заходів із виявлення представників переслідуваної групи; дослідження того, за якою логікою вони функціонували та взаємодоповнювали одне одного. Важливо дослідити координацію цих заходів, хто ними керував (ланцюжок командування); чи існували спеціально відведені для проведення фільтраційних заходів політичні чи військові структури; які логістичні, технічні, людські й фінансові ресурси були залучені для забезпечення цих операцій.
39. Розслідування і збір доказів стосовно фільтраційних заходів включає збір інформації щодо таких явищ:

³⁰ Увага! Фільтрацією є не лише спеціально створені споруди для повного циклу перевірки осіб, які є характерними для так званих «Донецької» і «Луганської народних республік», але й інші заходи, націлені на виявлення нелояльних до окупаційної влади.

- 1) Проведення рейдів у житлових будинках, включно з обшуками приватних територій, перевірку документів, що посвідчують особу, електронних пристроїв і вилучення з них інформації. За попереднім аналізом, такі перевірки пристроїв включали доступ до фото- та відеофайлів, перегляд вмісту соціальних мереж і додатків для обміну повідомленнями, а також відстеження банківських транзакцій.
- 2) Створення та функціонування мережі фільтраційних об'єктів, яка включає декілька взаємопов'язаних і добре організованих блокпостів та об'єктів для тримання цивільних. За попереднім аналізом, на фільтраційних пунктах перевіряли транспорт, особисті речі, посвідчення особи й електронні пристрої, проводили опитування, збирали біометричні дані, змушували цивільних роздягатися для перевірки.
- 3) Отримання інформації за допомогою допитів із застосуванням катувань, а також примус потерпілих до подальшого збору інформації та доносів. Слід звертати увагу на випадки, коли людей, які не підтримували російське вторгнення, через катування змушували передати інформацію про своїх однодумців.
- 4) Заохочування лояльних до російського вторгнення місцевих жителів до доносів російським військам на членів переслідуваної групи.
- 5) Прослуховування мобільних телефонів місцевих жителів, моніторинг соціальних мереж і чатів у месенджерах.
- 6) Несанкціонований доступ до баз даних органів державної влади та місцевого самоврядування, а також до баз даних навчальних, медичних, адміністративних установ.
- 7) Використання примусової паспортизації як способу виявлення нелояльних до Російської Федерації.
- 8) Використання звичайних блокпостів для процедур перевірки на наявність «маркерів» нелояльності.
- 9) Заходи поліцейського контролю тощо.

40. **Розслідування патернів свавільних затримань і насильницьких зникнень є важливою складовою розслідування злочину переслідування вчиненого російською владою в Україні або проти українських цивільних.** Необхідно визначити кількість випадків окремо свавільних затримань (СЗ) та насильницьких зникнень (НЗ); зібрати й проаналізувати відповідні дані за регіоном, динамікою випадків у часі, типових профайлів жертв, кількості звільнених, кількості перевезених в Росію, Крим, на територію так званих «Донецької» та «Луганської народних республік».

41. Щодо всіх задокументованих випадків СЗ, де це можливо, необхідно проаналізувати обставини злочинів, зокрема:

1. Місця, де відбувалося затримання, як воно відбувалося, і сили, що проводили затримання.

2. Чи були під час затримання і подальшого тримання під вартою пред'явлені ордер на арешт чи інше рішення окупаційного органу влади (якщо так, то якого органу і що було у цих документах), чи проводилося судове слухання.
 3. Чи повідомили жертві фактичні та юридичні причини затримання;
 4. Де утримували жертв, які підрозділи контролювали ці місця утримання.
 5. Як родичі жертви змогли **офіційно** дізнатися про факт затримання і місце тримання людини.
 6. Чи надали жертвам або їхнім родичам будь-які офіційні документи про їхнє утримання.
 7. Після визнання факту утримання особи: чи допускали візити родичів, незалежного адвоката, представників Міжнародного комітету Червоного Хреста та Громадської наглядової комісії в Росії.
 8. Яких зусиль органи влади України, іноземні держави та міжнародні організації доклали задля звільнення цивільних затриманих чи отримання доступу до них, і як Росія реагувала на ці зусилля (якомога детальніший опис).
42. Щодо всіх задокументованих випадків НЗ, де це можливо, розслідувачі повинні проаналізувати обставини злочинів, зокрема такі:
1. Релевантні пункти з розділу про СЗ + (дивитись параграф 42).
 2. Яких зусиль родичі доклали, щоб з'ясувати місцеперебування жертви через українські чи російські органи влади та міжнародні організації (детальний опис: куди, коли зверталися, які результати звернення тощо).
 3. Якщо факт затримання чи місцеперебування стали відомі з неофіційних джерел, слід зазначити, з яких саме.
 4. Які заходи для навмисного приховування факту тримання конкретних цивільних і підсилення умов їхньої ізоляції від навколишнього світу були вчинені російською владою (наприклад, часті етапи поміж різними місцями несвободи, створення ізольованих спецблоків для українських цивільних у місцях несвободи на території Російської Федерації, створення перешкод для надсилання листів, отримання передач або візитів адвокатів і моніторингових механізмів тощо).
 5. Розслідувачі повинні звертати увагу на будь-які докази зі свідчень звільнених про будь-які факти психологічного тиску, щоб додатково підсилити страждання через утримання інкомунікадо. Наприклад, чи звучали спекулятивні або брехливі твердження, які можуть завдати сильних психологічних страждань через те, що жертва не має змоги перевірити їхню правдивість в умовах утримання інкомунікадо. Такі твердження можуть бути такими як-от: «Україна чи рідні забули жертв і не домагаються їхнього звільнення», «Україна пала», «Рідні жертви загинули» тощо.

43. В контексті України, враховуючи поточні гіпотези щодо злочину переслідування також необхідно дослідити мережу офіційних і неофіційних місць утримання цивільних на новоокупованих територіях, в Криму, на території так званих «Донецької» і «Луганської народних республік», Білорусі та Російської Федерації. Зокрема слід звернути увагу на:

- 1) Структуру і логіку функціонування/взаємодії усієї мережі цих місць як однієї системи та внутрішню структуру й логіку функціонування всередині окремих місць несвободи (особливо на територіях, окупованих після повномасштабного вторгнення), включно з місцем їхнього розташування, особливо відносно командних штабів та комендатур.
- 2) Відновлення ланцюжку командування, розподілу ролей серед виконавців та способу координації роботи як усієї мережі, так і всередині окремих місць несвободи: чи були присутні старші військові та якою була їхня роль у координації процесів від моменту затримання до звільнення; чи існували спеціально відведені політичні чи військові структури для затримань і насильницького утримання під вартою.
- 3) Логістичні маршрути й залучені технічні і людські ресурси під час етапувань між місцями несвободи.
- 4) Інфраструктурні, технічні, людські й фінансові ресурси (зокрема премії та нагороди, які російські солдати отримали за участь у так званій спеціальній військовій операції в Україні), залучені для створення і підтримки функціонування мережі.

44. Необхідно дослідити причини, умови й логіку звільнення/обміну цивільних затриманих, а також їхнього етапування в Крим, на територію званих «Донецької» і «Луганської народних республік» та в Російську Федерацію.

45. Слід зібрати та проаналізувати докази причетності різних відомств законодавчої, виконавчої, судової влади, прокуратури, президента й армії до незаконного позбавлення волі цивільних або до відмови у відновленні їхніх прав.

46. Щодо розслідування патернів катувань як складової частини злочину переслідування — дивитись розділ II «Розслідування катувань як окремого злочину проти людяності та як елементу злочину переслідування».

47. Для розслідування патернів порушення права на справедливий суд як складової частини злочину переслідування, необхідно дослідити такі питання:

- 1) Який орган (щодо новоокупованих територій слід дослідити організаційно-правові рамки судового органу) і на основі якого законодавства розглядав справу.
- 2) Якою була фабула та правові рамки обвинувачення, що розглядалося в суді.
- 3) Чи були судові слухання публічними (якщо слухання були закриті, то на яких підставах).

- 4) Чи могли родичі, адвокат і незалежні спостерігачі відвідати слухання.
- 5) Чи мала жертва доступ до адвоката за власним вибором (вибором родичів). Якщо так — чи брали в адвоката підписку про нерозголошення або чи були інші причини, через які адвокат відмовився передавати родичам інформацію щодо статей і фабули обвинувачення.
- 6) Чи мала жертва та адвокат доступ до справи та мали достатній час і можливості ознайомитися з обвинуваченням проти жертви та підготувати їхній захист.
- 7) Через який час після затримання відбувся судовий розгляд³¹.
- 8) Чи є ознаки того, що жертву примусили свідчити проти себе або інших людей.
- 9) Чи були якісь інші процедурні порушення, включаючи використання доказів отриманих під тортурами.
- 10) Який вирок винесений (якщо він є).

IV. СТРУКТУРА ТА ЛАНЦЮЖОК КОМАНДУВАННЯ, ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВИКОНАВЦІВ

48. Особливістю міжнародних злочинів є складна схема реалізації злочину, яка передбачає специфічні категорії виконавців: безпосередні виконавці (наприклад, солдат, що катує, співробітник Федеральної служби безпеки, який його координує); проміжні виконавці (керівник слідчого ізолятора чи комендант населеного пункту, на території якого відбуваються системні й численні катування, за їх відомо) і старші виконавці (керівники держави, Федеральної служби безпеки чи Федеральної служби виконання покарань тощо), ініціатори та розробники плану нападу. Розслідування має включати аналіз цієї структури та ідентифікацію виконавців відповідно до неї.
49. До цих категорій виконавців можуть належати і цивільні особи, якщо вони мають реальні владні повноваження, які сприяють вчиненню злочину.

³¹ Тривала затримка між арештом і судом може означати відмову в правосудді відповідно до міжнародного права прав людини. У випадку України дотримання або порушення певних процесуальних стандартів не змінює того факту, що всі такі провадження є незаконними згідно з міжнародним кримінальним правом і правом прав людини. Однак це залишається важливим для аналізу.

ЯК ЦЕ РОЗСЛІДУВАТИ?

50. **Безпосередні виконавці.** Категорія включає осіб, які фізично вчинюють акти злочину, а також прямих командирів та керівників тих, хто фізично скоює злочин, якщо вони брали безпосередню участь в плануванні або здійсненні конкретного злочину, або підштовхували до нього. Інформація про безпосередніх виконавців збирається за допомогою:

- 1) Ретельного аналізу глибинних опитувань і співвіднесення окремих деталей/ зачіпок у великому масиві даних, між якими є зв'язок щодо залучених до злочинів підрозділів і відомств (навіть якщо жертва/свідок не можуть повністю ідентифікувати виконавців, має значення акцент, позивні й імена, візерунок форми, екіпірування, фізичні характеристики тощо).
- 2) Співставлення інформації отриманої від жертв з даними російських медіа й соціальних мереж, де є інформація про конкретних військових, що базувалися у місці злочину;
- 3) Пошуку й аналізу військових звітів та інших внутрішніх документів, де можуть бути зазначені конкретні військові, «відповідальні за роботу з місцевим населенням», і подальшого співвіднесення їх фізичного вигляду з описом, наданим жертвами.

51. **Проміжні виконавці.** До цієї категорії належать командири й керівники, які безпосередньо не були задіяні в реалізації акту злочину, але знають про злочинну поведінку та мають об'єктивну можливість підтримати злочини матеріально-технічно, або навпаки зупинити їх / покарати винних. Їх можна встановити завдяки аналізу субординації та структури організованої групи, що скоїла злочин, а також виявленню усіх представників цієї групи, які мали владні повноваження — через аналіз законодавства, відомчих документів виконавчої влади, внутрішніх правил розпорядку, кореспонденції, наказів про нагороди та інших внутрішніх документів злочинної групи.

52. **Старші виконавці.** До цієї категорії належать керівники й високопосадовці політичних, військових та інших державних інституцій, причетні до ініціювання і розробки загального плану, які мають відповідні владні повноваження. Старші виконавці можуть не знати дрібних деталей і жертв конкретного фізичного акту злочину, здійсненого в рамках загального плану. Для їх встановлення слід проаналізувати:

- 1) публічні виступи високопосадовців і доктринальні документи (наприклад, офіційну доктрину зовнішньої політики, що базується на концепті «русского міра»³²);

³² Кремль. Указ про затвердження Концепції зовнішньої політики Російської Федерації. 31 травня, 2023

- 2) офіційні документи — законодавство, внутрішні розпорядження, протоколи офіційних засідань, накази, зокрема про присуджені нагороди тощо;
- 3) інформацію від інсайдерів, включно з інформацією, що могла бути неусвідомлено озвучена публічно особами, які мають конфлікти зі старшими виконавцями.

53. Запитання, які потрібно задати під час аналізу отриманої інформації.

1. Які дії високопосадовців сприяли або могли сприяти злочину?
- 2) Що високопосадовці знали чи могли знати про загальний план нападу і свій вплив на реалізацію цього плану?
- 3) Який вплив і владні повноваження високопосадовці мали стосовно безпосередніх і проміжних виконавців?

V. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СТАНДАРТІВ ДОКАЗІВ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ РОЗСЛІДУВАЧАМИ

54. **Надійними доказами для міжнародних трибуналів можуть бути** свідчення жертв і свідків, отримані за належною методологією національними органами правопорядку чи громадськими організаціями.
55. Свідчення мають бути зафіксовані прямою мовою від першої особи або у вигляді фіксації «питання-відповідь», окрім моментів, де жертва каже очевидно не пов'язані зі справою речі. Вкрай **не рекомендується** фіксувати свідчення у вигляді переказу слів жертви/свідка словами документатора, а також ставити навідні питання під час опитування. Для цілей аналізу слід також структурувати розшифровки опитувань у хронологічну й послідовну розповідь.
56. Після кожної польової місії або певної кількості проведених опитувань для підвищення ефективності попереднього аналізу і розслідування рекомендується готувати внутрішній короткий огляд обсягом 0,5–1 сторінки А4, Такий короткий зміст включає «згрупований» опис випадків, включно з виявленими патернами та інформацією щодо дат, географії та іншими важливими особливостями. Такий огляд має допомогти командам громадських розслідувачів ефективніше відслідковувати виявлення важливих доказів і, за необхідності, оперативно корегувати стратегію розслідування.

57. Хоч ця карта і стосується переважно опитувань жертв/свідків, варто зазначити, що громадські організації в рамках своїх розслідувань можуть збирати/зберігати оригінали або копії офіційних документів, публічні заяви представників влади (важливо належно зберігати їх на випадок видалення з першоджерел), свідчення інсайдерів та речові докази, зібрані належним чином тощо.

58. НЕНАДІЙНІ ДОКАЗИ:

- 1) Свідчення, опубліковані в засобах масової інформації (ЗМІ), якщо вони не перевірені через пряме спілкування документатора з людиною, яка надала свідчення, включно з перевіркою всіх деталей, зображених у повідомленні ЗМІ.
- 2) Неякісні опитування, в яких є протиріччя, неточності чи неоднозначні формулювання, або такі, що були проведені зі значною кількістю навідних питань.
- 3) Копії документів, опубліковані в ЗМІ, якщо неможливо перевірити їхню справжність.
- 4) Заяви приватних осіб, що не є представниками влади.
- 5) Розвідувальні дані, отримані українськими органами правопорядку, якщо неможливо перевірити їхню достовірність.
- 6) Анонімні свідчення начебто інсайдерів, опубліковані в ненадійних джерелах.
- 7) Речові докази, які були неналежно зібрані.

OMCT INTERNATIONAL SECRETARIAT

Абонентська скринька 21, 8 rue Vieux-Billard
1211 Женева 8 Швейцарія
Тел: + 41 22 809 49 39
omct@omct.org

OMCT EUROPE

Rue Franklin 111
1000 Брюссель, Бельгія
Тел: + 32 2 218 37 19
omcteuropa@omct.org

МЕДІЙНА ІНІЦІАТИВА ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ

вул. Деревлянська, 13
04119 Київ, Україна
Тел: +38 095 415 95 46
info@mipl.org.ua

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ ZMINA

вул. Ярославів Вал, 33Б, 3-й поверх
01054 Київ, Україна
Тел: +38 067 502 08 01
info@zmina.ua

